

HRVATSKI BOG MARS-

ANALIZA I LOCIRANJE HRVATSKE ZBILJE U SREDNJOEUROPSKOM DISKURZU

Staša Bakliža

Marginalni duh

U ovom ću radu pokušati što jasnije analizom knjige *Hrvatski bog Mars* Miroslava Krleže izvući ključne pojedinosti koje se tiču pitanja geopolitičke pozicije Hrvatske u diskurzu Srednje Europe, preciznije, na temelju Krležinih svjedočanstava, prostora nekadašnje Habsburške Monarhije koje je Hrvatska bila dio. Pokušat ću izvučene imanentne točke definirati i odrediti ih kao polazište ispoljavanja pitanja koja se tiču današnje hrvatske zbilje u pogledu njezina pozicioniranja ili, preciznije, *pronalaska* njena kulturnoga identiteta

koji je očigledno ovisan o širem kontekstu kojem pripada.

Krleža u djelu *Hrvatski bog Mars* prikazuje prisilnu konsolidaciju marginalnih grupa u okviru Srednje Europe koju čini Habsburška Monarhija. U toj knjizi Krleža opisuje pojedinosti regrutiranih hrvatskih seljaka koje, zapravo, po Krležinoj percepciji grade, i suštinski i općenito, njihov bijedan život u cjelini. Krležino je opisivanje subjektivno, energično se suprotstavljajući tomu ubacivanju hrvatskoga stanovnika – seljaka u istu kulturalno-političku kategoriju, tj. u političko-diplomatski problem Habsburškoga Carstva.

Sam Krleža odrastao je u tom marginalnom duhu, lišen mogućnosti da uvidi onu drugu stranu austrougarske zbilje koja, unutar užih regionalnih krugova Carstva, onih krugova koji su bili bliže centru, omeđenih upravo marginalnim vojnim krajinama u kojima je pisac odrastao, nije bila toliko *crna, blatna i sumorna*. Ta neopisana strana bila je servirana stanovnicima dominirajućih država unutar Monarhije. Krleža je bio okružen onakvom neprekidno siromašnom, tmurnom situacijom koja mu je jedino mogla pružiti neizbježnu regrutaciju u vojsku u kojoj su svi potencijalni tzv. domobrani, nebolesni i bolesni, potpuni i hendikepirani, prolazili s etiketom *tauglich!* i to u paketu s putovanjem na rusku frontu.

Prvi svjetski rat predstavlja jedan *bri-fing*, jedan transparentni pregled iz Krležine perspektive, ujedno neodvojene od linearne, tradicionalne povijesti, one poznatije, *svjetske povijesti*, povijesti iz perspektive ondašnjih gospodara-pobjednika, Taj je pozivanje na kronologiju višestoljetnoga potlačivanja dominirajućih Austrijanaca i Mađara nad marginalnim grupama, obiteljima, seljacima i to potlačivanja u fizičkim formama, dakle, primjenom sile u denotativnom smislu te riječi, i onim drugim, apstraktnijim, suptilnijim i znatno utjecajnijim formama, onim formama ideološke, političke naravi.

Tendenciozno, lukavo i proračunato neujednačavanje među habsburškim zemljama, pokrajinama, provincijama, ta retorika zlatnoga carskoga, imperatorskoga centra i njezino zanemarivanje ideje o pravima slabijih naroda, utiru put k provođenju procesa koji bi doveo do eventualnoga izjednačenja, asimilacije te ustoličenja, odnosno preoblikovanja tih naroda u jedno germanizirano ili mađarizirano carstvo, odnosno kraljevstvo, po Nagodbi iz 1867. godine.

Hrvatski bog Mars

U takvom spletu odnosa moći i hijerarhizacije među ovim srednjoeuropskim narodima jedva su uočljivi navedeni simptomi tendenciozne, solipsističke pojave kojoj zapravo nema imena u ovom srednjoeuropskom diskurzu, ali koji se nikako drugačije ne može nazvati nego činom kolonizacije¹, čiji specifičan proces pogađa upravo te slabije, manje, siromašnije agregate poslagane na samim obrambenim granicama Carstva.

Prvenstvo takvoj kameleoniziranoj naravi i obilježju ove kolonizacije moglo bi pripadati kršćanskoj religiji koja je zajednička svim tim narodima unutar Monarhije. Valja, naime, uzeti u obzir činjenicu da religija predstavlja i pokriva, odnosno obuhvaća sve aspekte jedne kulture. Religija označava habitat, posvećenost određenomu načinu života u kulturnom agregatu. Uvođenje religije u novoosvojene teritorije označava eliminiranje posljednje opreke iza koje slijedi ukroćivanje *divljega, primitivnoga* te naposljetku konačnu posljednju fazu kanonizacije. U ovoj marginalno-srednjoeuropskoj situaciji to *primitivno i divlje* u marginama (Hrvatska, Češka...) nikada nije ni postojalo, stoga je kolonizacija, prenošenje tuđih kultura u te narode i inverzija njihovih paradigmatičkih vrijednosti, time uspješnija. Zahvaljujući toj činjenici o istosti u religioznoj orijentaciji i pogledu boga, ta tzv. kolonizacija postaje samo tkivo Srednje Europe, tj. barem toga njezina dijela. Pod tkivo pretpostavljam ukorijenjenost principa kolonizacije koja je srasla zajedno s razvojem hrvatske kulture pod višestoljetnim austrougarskim krovom. Ta carska kanonizacija, to uvođenje pravilnika, uredbe, kulturne građevine srednjoeuropskoga korpusa značenja,

¹ U svojoj vinjeti, "Kolonijalni motivi", Miroslav Krleža opisuje takozvane "subkolonijalne uvjete" koji su određivali hrvatsku stvarnost nakon Nagodbe iz 1867. (Petković, 2003., 182)

simbola, identifikacijskoga poimanja i poistovjećivanja sinkronizirano je s povijesnim razvojem i sljedom političkih događaja u toj austro-ugarsko-hrvatskoj priči. Višestoljetni sljed kanoniziranja, austrougarskoga teraformiranja Krležina okruženja postaje neupitna i opće prihvaćena činjenica pod izlikom da se kultura dominirajućih oduvijek konstitutivno podudarala s kulturom Hrvata. Drugim riječima, Hrvatska se uzima pod okrilje Srednje Europe, ili, bolje rečeno, ona je njezino tkivo, njezin granični izdanak. Još jedan nadodani element koji zakopava sliku i uopće imenovanje te situacije kolonijalističkom jest upravo ta dugotrajna povijesna politička veza hrvatskoga naroda s Austrijom i Mađarskom. Proces toga odgoja postepeno je gradio temelje srednjoeuropske kulture, naročito u sjevernoj Hrvatskoj na čije se mjesto – koje čine Zagorje, Panonija, Prigorje, Međimurje, Zagreb, u većem dijelu integrativne povijesti Hrvata s Habsburškom Monarhijom – najviše od toga srednjoeuropskoga duha i prenijelo. Na tim se sjevernim prostorima i dan-danas osjeća taj neizostavni, dobro ukorijenjeni, fino utabani duh Srednje Europe.

Međutim, bez obzira na navedene faktore ovoga kanoniziranja, i dalje se postavlja pitanje o stvarnom sadržaju kolonizacije. To nešto koje počiva u kulturi inače je obojano nazivom *primitivno* u egzotičnim zemljama *drukih*, nekršćanskih duhova. U ovom hrvatsko-srednjoeuropskom slučaju, to nešto nije niti određeno. Nastanak i tijek toga nečega nije jasno definiran. Stoga je nemoguće provoditi prijenos kulturnih simbola i značenja iz jedne kulture u drugu ukoliko nije jasno definirano to nešto što ta druga kultura posjeduje. To povezuje ujedno i lančanu reakciju pitanja o uopće sličnosti i distinkciji tih dviju kultura, što onemogućava njihovu međusobnu komparaciju

Krleža vs. Šenoa

Kada bismo komparirali *Seljačku bunu*² Augusta Šenoe s *Hrvatskim bogom Marsom*, vidjeli bismo da se ta dva zapisa, ta dva dokumenta, Šenoin i Krležin, koji oslikavaju nepravde vršene nad seljačkim hrvatskim svijetom, u osnovnim fabulativnim crtama (osim u njihovim fabulativnim svršecima), ne podudaraju. Šenoin Matija Gubec u habsburškom svijetu predstavlja jednu ključnu povijesnu figuru koja otkriva čovjeka koji nastoji jasno izgraditi svoje sebstvo, oštri identitet, te tako precizirati identifikacijska obilježja seljaka Hrvata, i definirati značenje seljakove autonomije. Gubec, naime, predstavlja simbol seljačkoga definiranja ili barem pokušaja definiranja svoga identiteta seljaka te tako i nastojanja da se taj definirani identitet, odnosno identiteti, dakle, taj čitav hrvatski seljački svijet otrgne od bilo kakve političke ovisnosti. Sudeći po takvim stavkama, moglo bi se zaključiti da Šenoina *Seljačka buna* implicira neslaganje s Krležinim argumentima o indolenciji, pasivnosti, duhovnom mrtvilu i neupućenosti zagorskoga seljaka u realni svijet kojega je on pasivni dio, svijet koji je pokrenut i aktiviziran stranim agencijama. Valja također napomenuti da je, poput Krleže, i Šenoa svoje djelo napisao na temelju stvarnih događaja, uz jedinu razliku što je Krleža iskusio tu vertikalnu distribuciju moći na svojoj koži. Međutim, s druge strane, trebali bismo se osvrnuti na uzroke i povod koji su uopće doveli do Gupčeva poimanja sebe i svoga staleža, svoje sredine kao jasno definirane. Također bismo trebali uzeti u obzir kronološko lociranje razvoja svijesti seljaka o vlastitom *ja* i kontekstu u kojem se to vlastito *ja* nalazi. Dolazimo do pretpostavke da Šenoin seljak nije mogao odmah

² Postoji jedan članak u kojem prof. Berković, hrvatski dramaturg i kolumnist, piše o mentalitetu Zagoraca u kojem navodi kako je tamošnje stanovništvo prošlo najstrožu školu zapadnoeuropskoga feudalizma, usto nas podsjećajući na drvorede obješenih seljaka Matije Gubca.

doći do uvjetovanoga stadija u kojem definira svoj stvarni identitet u stvarnom političkom slijedu povijesnih događaja, nego tek nakon prvoga definiranja neposrednoga, lokalnoga, njima bliskoga i vidljivoga uzroka srdžbe³. Šenoin seljak eliminacijom toga horizontalnoga otkriva kariku problema, pritom shvaćajući (ili se podsjećajući) da u tom aktivnom svijetu postoji ta *bogom dana* vertikala koja je neizravno povezana s njegovom situacijom potlačenoga. Nakon rješavanja lokalnoga ono se pretvara u regionalno, što determinira njegovu stalešku funkciju. Seljak potom nastoji izgraditi čvrsti identitet i bedem koji bi mu osigurao emancipiranost i autonomiju definirajući svoje zahtjeve, svoj seljački zakon.

Krleža je, 40 godina kasnije, kroz svih svojih sedam pripovjedaka za glavne *junake* (bolje rečeno žrtve) izabrao Zagorce i Panonce. Direktne, izravne, neposredne tabule rase, sirotinju potpuno odsječenu od ideala unutar aktivne realnosti, realnosti koja se itekako tiče njihovih života, ali koji bespomoćno uporno nastoje zanemariti. U dušama tih ranjenih i izmučenih kmetova leže zasebne brige oko svojih žena, svoje djece, svoga krova nad glavom, svoga *grunta*. Nažalost, sudeći kroz Krležinu opservaciju, jedino što se tom hrvatskom, zagorsko-panonskom seljaku prenijelo je upravo ta religiozna strana srednjoeuropske kulture, točnije ideja da postoji autoritet čije je postojanje i opravdanost postojanja neupitna i apsolutna. Taj osjećaj, ta kultura prihvaćanja usuda korištena je od strane moćnijih, od strane gospode u kojoj se ta ista gospoda hijerarhiziraju, postavljaju kao autoriteti unutar toga vakuuma religioznoga hodnika koji vodi ravno Bogu svevišnjemu i to naravno unutar percepcije sirotinje-*tauglich-domobrana*. To udomljavanje stranoga

u zagorskim očima i ušima, u zagorskom svjetonazoru općenito, posebice se manifestira u opisu jedne nedjeljne mise koju drži oficir Zagorcima u priči *Domobran Jambrek*: *...gore, na mramornoj propovjedaonici pod Duhom Svetim osvanuo je jedan oficir u rocketi s raspelom u ruci.....osvanuo je pod krinkom Svete Matere Crkve Rimske, i sada će da govori u ime Njegova Veličanstva Cara rimskog i Kralja jeruzalemskog i u ime Gospodina Boga, koji je tu kod nas na ovoj strani fronte, u ovo sudbonosno vrijeme, ratuje na strani Centralnih sila, na strani madžarske Krune u smislu Nagodbe iz g. 1868.....on govori o Dinastiji Habsburga i o krvi i o smrti, koja je naročito slavna baš na bojištu.....pa samo da ne bi jedna jedina riječ pala pokraj uha domobranskog, nego da kapne baš ravno u srce kmetosko, taj kavalir govori u slavlom zagorskom žargonu i gudi kao primaš lukavi u uho zagorsko.....i sluša Jambrek riječ gospodnju, i udara mu krv u glavu od velike i grozne Istine, koja se tu objavljuje božjim bojovnicima, domobranima.....tabor strašni, celi bleščeći tabor ajngelov! Tak veliki tabor ajngelov, kak i vi, kaj ste veliki tabor, dragi moji domobrani i braćo u Kristu!.* (Krleža, 1995. 278.-279.)

Ovakav prikaz bacanja prašine u oči i ovakve metode uvođenja hijerarhizacije u religiju mogle bi biti jedno uporište u definiranju ove specifične kolonizacije. Seljak je odsutan od aktualnosti. Njegova je pasivnost posljedica dezorijentiranosti. Seljak svoj život locira izvan aktualne realnosti. Sve nepravde koje su učinjene normalna su stvar. Nije sposoban da se sam odupre opresoru. Pred njim nije definiran glavni neprijatelj. Pred njim se predstavljaju oni koji su u stvarnom političko-diplomatskom svijetu neprijatelji Austro-Ugarske Monarhije, koji predstavljaju stvarnu prijetnju caru. Seljaka se uvjerava da je pravi uzrok njihove nesreće

³ Definiranje nepravde koja je lančano uzrokovana nizom drugih većih, tada na samom početku, posrednih nepravdi.

ruski vojnik, na taj način dislocirajući pravi izvor njihove nesreće, siromaštva i bijede. Postoje različite razine gledišta i prioriteta u vertikalnim relacijama između opresora i žrtve. Opresor nastoji perpetuirati tu vertikalnu prioritetsku distancu na način da osigurava stalnu stagnaciju seljaka, njegov *status quo*. Opresor ima potpunu vertikalnu kontrolu nad žrtvom.

Također, neizbježno je napomenuti kako hrvatski seljak iz 1573. g. živi u jednoj političkoj okolini, vertikalnoj situaciji koja je drugačija od one koja je postojala u Prvom svjetskom ratu, tj. situacije koja je *izrodila* nakon Austro-ugarske i tzv. Hrvatsko-ugarske nagodbe 1867. godine. Hrvatski seljak unutar Monarhije u Prvom svjetskom ratu pasivno je suočen s tim relativno novim političkim sistemom gdje se dominirajući *protivnik* duplicirao te se na taj način ideja prikrivene kolonizacije pojačala zauzimajući jednu formu ojačanu mađarskim nacionalizmom.

Gledano u okviru fabule, građa Šenoine *Seljačke bune* karakterizirana je klasičnim tijekom tragedije gdje se u kulminaciji manifestira *katastrofo* (grč. *katastrofa*), obrat, propast seljačkoga ja koje je bilo jasno definirano prije te završne manifestacije. *Katastrofo* gura seljaka natrag dolje u panonsko blato iz kojega, po Krležinim pričama, seljak nikada nije ustao. Stoga, po Krleži za *katastrofo* nema ni uzroka, a kamoli povoda⁴. Krležin je *katastrofo* daleko izgubljena komponenta. Sudeći po njegovim tmurnim, sivim svjedočanstvima, *katastrofo* se pretvara u davni san. Krleža na neki način opisivanjem blatnoga depresivnoga mrtvila među seljacima zapravo evocira *katastrofo*, implicitno navodeći na želju da se Hrvatska ponovo probudi, baš kao u Šeninim zapisima.

Nadalje, Berković spominje i specifič-

nu zagorsku poniznost koju naročito prikazuju kmetskom besjedom zamjenicom *oni* kada se obraćaju nekoj hijerarhijski višoj, nadređenoj osobi, austrijskoj *gospodi*, plemićima koji su ondje gradili svoje ljetnikovce, tvrde, urbove. Berković Zagorcima nameće atribut *juristički genij* što dočarava eventualnu sklonost Zagorca da probleme rješava na jedan *civiliziran*, zakonski propisan, *europski* način. Ovakva usađena sklonost oprečna je, tj. proizvodi distinkciju s pokrajinama i narodima južnije od Zagorja koji su pod okriljem turskoga nasljedstva probleme i nesuglasice rješavali na jedan *praktičniji* i jednostavniji način – noževima (*oko za oko, zub za zub*). Takva distinkcija među pokrajinama predstavlja vidljivu granicu unutar današnje geopolitičke karte Hrvatske. Sjever Hrvatske, dakle, Zagorje i panonsko blato i dalje nose tragove Krležinih svjedočanstava koja su se manifestirala preko utjecaja nekadašnjega srednjoeuropskoga Habsburškoga Carstva. Ta svjedočanstva potkrepljena su i potvrđena Berkovićevim iskazima duboko utisnute, ukorijenjene srednjoeuropske naravi Zagoraca. Krležina i Berkovićeva svjedočanstva kulturološki kategoriziraju hrvatske pokrajine pod različite kulturalne krugove, odjeljujući, odnosno, cijepajući Hrvatsku na europsku i neeuropsku. Ovakvo kategorijalno cijepanje uzrokuje labilnost ideje Hrvatske kao nacije upravo zbog unutarnjih frakcija koje su bile uvjetovane i prije priključenja sjevera Hrvatske s ostalim njezinim dijelovima.

Srednja se Europa općenito sastoji od malih, naočigled *razbacanih* nacija-država, sada postkomunističkih, država u tranzicijskom procesu gdje svaka stoji za sebe, a zapravo međusobno dijele istu povijest, pa tako i sličnu ako ne i posve istu budućnost. Razlog je tomu dezorijentiranost tih naroda, njihovih stanovnika te njihovo propitivanje povijesti koja je izgradila njihove

⁴...svi naši junaci osjećali su taj svoj život kao neku stvar još od Gospodina Boga tvoren, i njihov djed i pradjed živjeli su tako, pak što tu ima da se misli i što se tu može? (Krleža, 1995., 7).

identitete te isto tako traženje lokalne, alternativne povijesti koja je eventualno zastala u jednom linearnom historijskom momentu. Ti mali narodi, državnacije, granično i nepromišljeno, onako svojevrijedno fragmentirane Versajskim ugovorom iz 1918. g., nastoje locirati iznenada prekinut *prirodni* tijek njihove povijesti. Ta konfuzna situacija i to, u svakom slučaju, tendenciozno nastojanje da se formira nova geopolitička karta srednjoeuropskoga svijeta dijeli dosta sličnu priču s Balkanom. Ta *izgubljena* regija također sastavljena je od malih država-nacija koje jednako tako prolaze spori tranzicijski tijek, isto tako nastojeći (re)definirati svoj identitet, narav, boju, duh koji ga tvore, pronaći baštinu kao orijentir koji jasno definira njihovu poziciju na kulturalnoj karti Europe i svijeta općenito.

Ta dva kulturološka fenomena, krugovi Srednje Europe i Balkana, nepotpuni u građi, međusobno se dodiruju i kose, što se manifestira očiglednom razmjenom simbola, značenja, fragmenta intrinzičnih svjetonazora koji proizlaze iz dva originala, iz dvije sredine, centra dvaju krugova, jezika, u hrvatskom slučaju – dijalekata.

U djelu *Hrvatski bog Mars* Krleža ostavlja dojam da za cijelu Hrvatsku uzima u obzir samo sjeverni dio, koji je bio pod izravnim vertikalnim probijanjem srednjoeuropskoga carstva, njegove politike i birokracije. Taj sjeverni dio Hrvatske ulazi u srednjoeuropski diskurz koji se rasplinjuje ili odlazi u zaborav oformljivanjem zajednice južnoslavenstva (Srba, Hrvata i Slovenaca). Geopolitička karta Hrvatske potpuno, idejom etničke integracije, ne samo užega kruga, hrvatskoga, nego i širega, opće južnoslavenskoga, ulazi isključivo u balkanski krug, čiji se problemi u kulturalnoj identifikaciji pojedinaca nastavljaju, ali ovoga puta u cjelini.

Sudbina

Hrvatski bog Mars predstavlja jedan korpus Krležinih svjedočanstava mikroskopski upakiranih u detalje onih ekstrahiranih iz svakodnevne srednjoeuropske zbilje, ali zato gurnutih, zagnjurenih u blato njihove domaće, sjevernohrvatske zbilje. Ona se provlačila u životnim okvirima pojedinaca najnižega staleža čija titula kao nomenklatura identifikacija – *stalež* – teško da se može punopravno iznijeti, s obzirom upravo na spomenutu činjenicu o izbacivanju toga *staleža* iz aktivne političke povijesti od strane njihovih nadređenih. Paradoksalna je priroda te ideološke strategije kojom se hrvatskoga seljaka baca u polje pasivnosti, locirano na marginama kojima prolaze samo ukrašeni generali, izdanci, krakovi njihovih nadređenih, na svojim ukrašenim konjima, samo u svrhe regrutiranja. Dakle, paradoksalno je i ponovno ubacivanje istoga bijednoga pasivnoga i slijepoga seljaka u funkciju agensa, ali agensa one prirode proizašle iz njegove jučerašnje pasivnosti, mukotrpne rezignacije i stalno prisutnoga patosa. Seljak je slijep, ljut je na Šenoine horizontalne, lokalne probleme. Ti problemi su veoma bliski, figurativni, opipljivi seljaku. Seljak ih vidi i zapravo poduzima sve što je u njegovoj moći da izbjegne daljnje opticaje boli i srdžbe. U trenutku kada se seljaku nanosi direktno zlo, direktan, neposredan napad (poput vrijeđanja njegova bića od strane protivnika ili nadređenoga, omalovažavanja i pritom pritiskivanja svih pojedinosti koje ga čine, svega što ga identificira i čime je okružen, pa tako i povezan) on se odlučuje, po njegovoj racionalnoj prosudbi realnoga rješenja, izlaza, na tihu obranu i daljnju manifestaciju svoje pasivnosti⁵.

⁵...pak je Loborec, od teške neke potrebe da se nekamo sakrije, kao kukac zario lice u zemlju i teško disao..., *Hrvatski bog Mars: Bitka kod Bistrice Lesne* (1995: 32) ili ...kumeki uvukavši šiju misle u sebi: 'Samo ti daj! Laj, Laj! Dolajal buš ti svoju popevku! Dolajal buš ju, svinja gospodsku! (Krleža, 1995., 120).

Hrvatski seljak razmišlja o prizemnom izlazu uopće ne pokušavajući potražiti viši izlaz koji se jedino može naći u njegovoj ulozi agensa, politički aktivnoga bića, Šenoina seljaka. Misli ovoga Krležina seljaka konstantno zure u sitne izlaze koji vode u druge probleme, na nove pozicije, stratišta pod nišanom svega horizontalnoga što im stoji na putu. Razlog njihovu rezigniranom odrješenju od napada strpljivom šutnjom nalazi se u samom njihovu autokategoriziranju svoga bića čija je funkcija da sluša svoje nadređene bez obzira što ih mrzi. Seljak automatski prihvaća tu svoju funkciju pokornoga domobrana kojim ga oslovljavaju njegovi gospodari. Nazivanje seljaka *domobranom* predstavlja (odnosno trebalo bi predstavljati) način evociranja pokornosti u seljaka iz razloga što naziv *domobran* implicira na neizbježnu funkciju branjenja carske domovine, ponudu koja se ne smije odbiti jer je omeđena konotacijama *časno i plemenito* pretvarajući je u carski poklon, jednak poklonu od neba, onoga biblijskoga koje je ugrađeno u seljakov svjetonazor. To je ta carska *velikodušnost* koja prividno, na biblijski način (na način koji hrvatski težački narod voli) uzdiže seljake kao ključne figure za opstanak Carstva. Toga istoga carstva prema kojemu seljaci, usprkos njihovim sitnim mržnjama prema lokalnim problemima prouzrokovanim vertikalnim, višim i većim, ali i nevidljivim problemima, osjećaju duboko strahopoštovanje. Nadalje, u svojoj antropološkoj, dokumentarnoj usredotočenosti na tadašnju lokalnu zbilju, zbilju ujedno i njegova svijeta, Krleža automatski, lančano i nesvjesno indicira odvajanje sjevera Hrvatske od ostalih njezinih današnjih dijelova, postavljajući pitanje originalnoga identiteta hrvatske kulture čija je nedefiniranost još nedefinirana njezinim geopolitičkim i povijesnim raspećem između dva nedefinirana diskurza – Srednje Europe i Balkana.

Bilo jednom u Budimpešti

Naposljetku, odlučio sam da u ovaj preostali prostor članka ubacim i sebe, kao jednu od figura koje su odrasle na novijem prostoru panonskoga blata, u čitav taj srednjoeuropski diskurz u namjeri da opišem svoje doživljaje strahopoštovanja prema Dunavu, preciznije prema onom dijelu Dunava koji teče kroz Budimpeštu. To strahopoštovanje iskazano je kroz nekoliko trenutaka u naručju jednoga od mostova koji su iznad te, od budimpeštanskoga taloga, mutne rijeke povezivali Budim i Peštu, dva kraljevska grada. U trenucima stajanja u srcu Budimpešte osjetio sam dva pritiska, dva autoritetna pritiskivanja – onoga od Dunava i onoga od mosta na kojem sam stajao. Dunav je predstavljao autoritet čija je dubina reflektirala visine suprotnoga mu autoriteta mosta i obrnuto. Ta je uokvirena suradnja bila, po mojoj percepciji, divovska. Umjesto da je u tim trenucima čitav prizor bio izložen pred mojim očima, dobio sam osjećaj kao da sam ja taj prizor koji je izložen očima Budimpešte. Osjećaj kompletne nemoći koju sam u tim divovskim trenucima posjedovao, ta oduzetost i osjećaj pripadnosti njihovom *aktivnom* postojanju mogao bi u najmanju ruku predstavljati skicu psihičke oronulosti, ali i zanosa koji je vladao u duši hrvatskoga seljaka u doba Austro-ugarskoga Carstva.

Bibliografija

- Krleža, Miroslav: Hrvatski bog Mars. Zagreb: Tixex, 1995.
 Petković, Nikola: Srednja Europa: zbilja – mit – utopija. Rijeka: Adamić, 2003.